

اجماع سازی در سبک رهبری حضرت امام خمینی(ره) و حضرت آیت الله خامنه‌ای*

قدسی علیزاده سیلاب^۱
زاهد غفاری هسجین^{۲*}

چکیده

هدف: هدف اصلی مقاله حاضر شناخت و تحلیل اجماع سازی در اندیشه سیاسی و سیره عملی امام خمینی(ره) و آیت‌الله خامنه‌ای است. بدین ترتیب مقاله حاضر در پی پاسخ به این سؤال اصلی است که اجماع سازی در سبک رهبری امام خمینی(ره) و آیت الله خامنه‌ای چگونه است؟

روش‌شناسی پژوهش: به منظور پاسخ به سؤال مقاله از روش تحلیل اسنادی که از انواع روش‌های کیفی است استفاده شده است. با این روش، اسناد و مدارک موجود شامل کتب، مقالات و پایان نامه‌ها و اسناد بررسی شده است.

یافته‌ها: با بررسی اندیشه سیاسی امام خمینی(ره) و آیت الله خامنه‌ای، مؤلفه‌هایی مانند: مشورت، گفتگو و استدلال و انتخابات در اجماع سازی مورد توجه امام خمینی(ره) و آیت الله خامنه‌ای بوده است. می‌توان گفت اجماع سازی در اندیشه سیاسی و سیره عملی امام خمینی(ره) و آیت الله خامنه‌ای، دارای جایگاه ویژه‌ای است. **نتیجه‌گیری:** لذا پس از بررسی اندیشه سیاسی ایشان، در ادامه سعی شده است شواهدی از مشورت، گفتگو و انتخابات در اجماع سازی به تفکیک ارائه شود. با مطالعه در سبک رهبری حضرت امام خمینی(ره) و حضرت آیت الله خامنه‌ای می‌توان گفت ایشان در زمینه امور سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، نظامی و... از طریق مشورت، گفتگو و مذاکره و همچنین مشارکت همگانی اقدام به اجماع سازی نموده‌اند. بدین ترتیب با سبک رهبری خود در زمینه اجماع سازی، الگو سازی نموده‌اند.

کلیدواژه‌ها: اجماع‌سازی، امام خمینی(ره)، آیت‌الله خامنه‌ای، مشورت، گفتگو، انتخابات.

*. این مقاله مستخرج از رساله دکترا است.

Email: gh.alizadeh88@yahoo.com

۱- دانشجوی دکترا مطالعات سیاسی انقلاب اسلامی،
دانشکده علوم انسانی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران

Email: z_ghafari@shahed.ac.ir

۲- دانشیار گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم انسانی،
دانشگاه شاهد، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

مقدمه

اجماع یک روش تصمیم‌گیری و همچنین روشی جهت مدیریت اختلاف‌ها و تعارض‌ها در جامعه به شمار می‌رود؛ که در نهایت همدلی و پیشرفت را به دنبال خواهد داشت. اجماع در اصطلاح سیاسی به معنای اتفاق نظر گروه یا جامعه در امری است و در مقابل اختلاف و منازعه سیاسی و اجتماعی قرار می‌گیرد؛ اما به معنای حذف اختلاف‌نظرها نیست، بلکه همکاری گروه‌های مختلف برای رسیدن به هدفی مشترک است. همچنین اجماع به معنای یکسانی اندیشه و تفکر قالبی نیست؛ زیرا این امر موجب تعطیلی فکر و اندیشه می‌گردد. دستیابی به اجماع نظر سیاسی میان گروه‌ها از روش‌های مختلف گفتگو، مذاکره، استدلال، مشورت و مشارکت صورت می‌گیرد. بر این اساس اجماع‌سازی نیازمند گسترش فرهنگ گفتگو و مذاکره در بین نخبگان، گروه‌های مختلف و افراد جامعه است.

از آن‌جا که اجماع شرط لازم دستیابی به آرامش و ثبات سیاسی است (بشپریه، ۱۳۸۳: ۸۳)؛ چگونگی دستیابی به اجماع و به عبارتی اجماع‌سازی از اهمیت بسیاری برخوردار است. منظور از اجماع‌سازی در پژوهش حاضر، سبک و روشی است که رهبری نظام به عنوان مرجع اصلی حل اختلاف و تعارض‌ها، در فرآیند تصمیم‌گیری به کار گرفته است. چنان‌که رهبر برای مدیریت تعارض‌ها، ایجاد توافق و جلوگیری از تفرقه از روش‌هایی چون: گفتگو، استدلال، مشارکت و... در جهت رسیدن به ثبات، آرامش، همبستگی، وحدت و پیشرفت در جامعه استفاده می‌نماید. در این حالت سایر نخبگان سیاسی، احزاب، گروه‌ها و ... با توجه به رهنمودها و ارشادات رهبر، جهت حفظ منافع و مصالح نظام از اختلاف و تعارض بر اساس منافع حزبی و گروهی پرهیز نموده و در جهت دستیابی به اهداف مشترک ملی هم‌رأی می‌گردند.

از آن‌جا که پس از انقلاب اسلامی و تأسیس نظام جمهوری اسلامی ایران، دخالت و دشمنی قدرت‌های سلطه‌گر این نظام را مورد تهدید قرار داده‌اند؛ رویارویی و ایستادگی جمهوری اسلامی ایران در برابر دشمنان و همچنین تداوم آن نیازمند اجماع، وفاق و وحدت همه جانبه گروه‌ها، احزاب و قشرهای مختلف بوده است. همچنین از آن‌جا که امام(ره) و آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان رهبران انقلاب اسلامی و مرجع اصلی حل تعارض‌ها و اختلاف‌ها نقش مهمی در ایجاد وفاق و اجماع در نظام اسلامی داشته‌اند؛ آشنایی و بررسی اندیشه سیاسی و سیره عملی ایشان در زمینه اجماع‌سازی حائز اهمیت است. لذا هدف اصلی پژوهش حاضر شناخت و تحلیل اجماع‌سازی در سبک رهبری امام(ره) و آیت‌الله خامنه‌ای است. بر این اساس پژوهش حاضر بر آن است تا به این سؤال اصلی پاسخ دهد که اجماع‌سازی در سبک رهبری امام خمینی(ره) و آیت‌الله خامنه‌ای چگونه است؟ همچنین سؤالات فرعی که به منظور پاسخ به سؤال اصلی مقاله پاسخ داده می‌شوند عبارتند از: ۱- چهارچوب مفهومی و مبانی نظری اجماع‌سازی چیست؟؛ ۲- اجماع‌سازی در اندیشه سیاسی و سیره عملی امام خمینی(ره) چگونه است؟؛ ۳- اجماع‌سازی در اندیشه سیاسی و سیره عملی آیت‌الله خامنه‌ای چگونه است؟

روش‌شناسی پژوهش

به منظور پاسخ به سؤالات پژوهش حاضر، از روش تحلیل اسنادی که از انواع روش‌های کیفی است استفاده شده و اسناد و مدارک موجود شامل کتب، مقالات و پایان‌نامه‌ها و اسناد بررسی شده است. همچنین از روش مقایسه‌ای که بر اساس مقایسه به منظور درک تفاوت‌ها و شباهت‌هاست، و از قدیمی‌ترین روش‌ها است (استوکر و مارش، ۱۳۷۸: ۲۸۷)؛ بهره گرفته شده است. لذا سعی شده است به صورت نظام‌مند و با ارائه مدارک، شواهد و مصادیق تجربی واقعیت‌های سیاسی در رابطه با سبک رهبری امام خمینی(ره) و آیت‌الله خامنه‌ای در زمینه اجماع‌سازی مقایسه گردد. این مقایسه ضمن آن که در جهت دستیابی به مؤلفه‌های اجماع‌سازی در سبک رهبری ایشان است؛ تلاش دارد با تبیین نقاط اشتراک و اختلاف سبک رهبری حضرت امام خمینی (ره) و حضرت آیت‌الله خامنه‌ای؛ به حل مسأله و فهم روش‌های اجماع‌سازی در سبک رهبری رهبران انقلاب اسلامی بپردازد.

الف- چارچوب مفهومی و نظری اجماع‌سازی

در مقاله حاضر هدف از بیان مباحث مربوط به اجماع، ضمن بیان مختصر بحث‌های نظری، سعی شده است با تعریف مفهوم اجماع، راه‌های دستیابی به آن و ارائه شواهدی از قرآن، سنت و سیره یک چهارچوب مفهومی بر اساس دیدگاه اسلام در این زمینه ارائه گردد. همچنین با ارائه نظریه هابرماس در زمینه اجماع، روش‌های دستیابی به اجماع نیز بر اساس دیدگاه غرب، بیان و بررسی گردد. در یک تعریف «اجماع عبارت است از اتفاق نظر کلان آشکار یا نهان نخبگان سیاسی حاکم تصمیم‌گیر بر سر اصول اساسی، اهداف، سیاست‌ها و خط‌مشی‌های پیشرفت و توسعه که در قالب برنامه‌های رشد و توسعه طراحی و سیر قانونی خود را برای تصویب می‌گذرانند». بر این اساس شاخص‌های اجماع‌نظر عبارتند از: ۱. کسب توافق و اتفاق نظر جمعی کلان براساس یک رویه مورد توافق؛ ۲. وفاداری به توافق و اتفاق نظر جمعی هنگام اجرای تصمیمات (ترابی، ۱۳۸۸: ۲۹).

قابل ذکر است که منظور از اجماع قالبی بودن تفکر و اندیشه‌ها نیست؛ چرا که این امر برای پویایی حیات جامعه مضر است (سریع القلم، ۱۳۹۰: ۸۱). همچنین منظور وحدت اندیشه و تفکر نیست؛ چرا که وحدت تفکر نیز موجب تعطیلی اندیشه و تفکر می‌گردد (سریع القلم، ۱۳۹۰: ۲۶۷). از سوی دیگر اجماع به معنای حذف اختلاف‌ها نیز نیست؛ زیرا لازمه انسجام و کارایی نظام سیاسی حفظ اختلاف‌ها در چارچوب اجماع است (بشیری، ۱۳۸۳: ۷۰). نکته مهم دیگر اینکه اجماع به معنای رأی اکثریت نیز به کار نمی‌رود؛ زیرا اجماع از طریق گفتگو، تبادل آرا و استدلال حاصل می‌گردد. ضمن این که در تصمیم‌گیری‌ها اعتبار اجماع‌نظر بیشتر از رأی اکثریت است و در صورت عدم امکان اجماع نظر به رأی اکثریت توجه نشان داده می‌شود. رأی اکثریت نه به دلیل مطلوب بودن، بلکه به دلیل ضرورت حل اختلاف‌نظرهای غیرقابل اجماع کسب می‌گردد (میراحمدی، ۱۳۸۷: ۱۸۱-۱۸۰). می‌توان گفت در رأی اکثریت بر اساس نظر اکثریت

تصمیم‌گیری می‌شود؛ اما در اجماع‌سازی با توجه به شرایط، موقعیت و مصالح جامعه، با وجود اختلاف‌نظر یک توافق‌نظر کلان در تصمیم‌گیری‌ها صورت می‌گیرد.

بدین ترتیب منظور از اجماع‌سازی به‌عنوان روشی جهت حل اختلاف و تعارض، این است که طرف‌های تعارض ضمن پذیرش و به رسمیت شناختن اختلاف آراء، آزادی‌ها و حقوق یکدیگر به یکی از شیوه‌های زیر فراهم‌کننده امکان تصمیم‌گیری جمعی عقلایی باشند: «۱. وجود تعدادی حزب مقتدر و تشکیلات پایداری که برای کسب اجماع‌نظر همکاری نمایند؛ ۲. بهره از روش‌های رسیدن به اجماع بر اساس مذاکره؛ ۳. پذیرش و تحمل یک مرجع عالی‌تر برای حل اختلاف و تعارض؛ ۴. توافق، چنان‌که طرف‌های تعارض در حوزه عمل خود، اعمال‌نظر نموده و حقوق دیگران را برای سیاست‌گذاری در حوزه یکدیگر بپذیرند» (ترابی، ۱۳۸۸: ۲۹). در پژوهش حاضر رهبران انقلاب اسلامی به‌عنوان عالی‌ترین مرجع حل اختلاف و تعارض، جهت اجماع‌سازی مورد توجه قرار گرفته‌اند. از آن‌جا که سبک رهبری امام خمینی(ره) و آیت‌الله خامنه‌ای مبتنی بر آموزه‌های اسلام است؛ لذا ابتدا اجماع و اجماع‌سازی در اسلام مورد بررسی قرار گرفته؛ سپس مبانی نظری اجماع و اجماع‌سازی از دیدگاه غرب، به‌طور خاص نظریه هابرماس بیان شده است.

چهارچوب مفهومی اجماع‌سازی در اسلام

با مطالعه منابع دینی می‌توان دریافت «در نظام حقوقی اسلام اجماع کاربرد بسیار دارد» (بهرامی، ۱۳۸۲: ۵۲). لذا به‌منظور پاسخ به سؤال چهارچوب مفهومی و مبانی نظری اجماع‌سازی چیست؟ ابتدا به بررسی آیاتی از قرآن که اجماع از آنان استنباط می‌شود، پرداخته؛ سپس با بررسی سیره معصومین(ع)، شواهدی از موارد اجماع در سیره عملی آنان ارائه می‌شود.

مستندات قرآنی

با دقت در آیات قرآن می‌توان بحث اجماع را از برخی آیات آن استنباط نمود. در آیه ۱۱۵ نساء می‌فرماید: «هرکس پس از روشن بودن راه حق بر او، با رسول خدا به مخالفت برخیزد و راهی غیر طریق اهل ایمان پیش گیرد وی را به همان طریق باطل و راه ضلالت که برگزیده واگذاریم...». خداوند پیروی از مؤمنان را خواسته و از مخالفت بر حذر داشته است (رازی، ۱۴۲۰: ۱۰۸). بدین ترتیب اگر افراد راه حقی که بر آن اجماع صورت گرفته در پیش نگیرند؛ سرانجامی جز گمراهی نخواهند داشت. در آیه ۱۴۳ بقره می‌فرماید: «ما همچنان شما مسلمین را به آیین اسلام هدایت کردیم و به اخلاق معتدل و سیرت نیکو بیاراستیم تا گواه مردم باشید...». در این آیه که از سوی «فقها برای حجیت اجماع مورد استفاده قرار گرفته است، مسلمانان، عدول (امت وسط) معرفی شده‌اند و از عدول جز حق انتظار نمی‌رود» (طوسی، ۱۴۰۹: ۷).

در آیه ۱۱۰ آل عمران می‌فرماید: «شما نیکوترین امتی هستید که بر آن قیام کردند که مردم را به نیکوکاری و اदार کنند و از بدکاری بازدارند و ایمان به خدا آورند، و اگر اهل کتاب همه ایمان می‌آوردند بر آنان در عالم چیزی بهتر از آن نبود...». در این آیه امت پیامبر(ص)، بهترین امت معرفی می‌شود. «این وصف بیانگر آن است که آن‌چه امت پیامبر(ص) بر آن اتفاق دارند حق است و پیروی از آن واجب است

(طوسی، ۱۴۰۹ق: ۲۴۲). همچنین در آیه ۱۰۳ آل عمران می‌فرماید: «همگی به ریسمان الهی چنگ بزنید». خداوند افراد جامعه اسلامی را به این وسیله به وحدت فرا می‌خواند، زیرا قوام اسلام بر یگانگی جامعه و برادری بین آنان است. در ادامه آمده است: «و بیاد آورید نعمت خدا را بر خویش، زمانی که با یکدیگر دشمن بودید و او بین دل‌هایتان الفت برقرار کرد». بنابراین پراکنده نشدن را نعمت خدا دانسته، «اگر شما را به عدم تفرقه می‌خوانیم بی‌دلیل نیست. زیرا خود ثمرات اتحاد و تلخی عداوت و حلاوت برادری را چشیدید و در اثر تفرقه در لبه پرتگاه آتش رفتید و در اثر اتحاد از آتش نجات یافتید» (طباطبایی، ۱۳۹۴، ج ۳: ۵۷۲ و ۵۷۵). می‌توان گفت اجماع ریسمان الهی است که باید به آن چنگ زد. لذا بکارگیری اجماع واجب و با دوری از آن نباید موجب تفرقه شد؛ می‌توان گفت این آیه نزدیک‌ترین شاهد برای اجماع است.

آیه ۵۹ نساء می‌فرماید: «چون در چیزی از کارتان به گفتگو و نزاع کشد به حکم خدا و رسول بازگردید... این کار برای شما از هر چه تصور کنید بهتر و خوش عاقبت‌تر خواهد بود». بر این اساس «اگر نزاعی نبود، تمام امت اجماع بر چیزی داشتند، دیگر بازگشت به خدا و پیامبر(ص) ضروری نیست» (طوسی، ۱۴۰۹ق: ۲۷۳). آیه ۱۸ زمر می‌فرماید: «بندگان مرا بشارت ده، همان کسانی که سخنان را می‌شنوند و از نیکوترین آنها پیروی می‌کنند». بر اساس این آیه اول گفتگو و شنیدن نظرات مختلف بدون تعصب، دوم پیروی و انتخاب بهترین نظر و پیشنهاد و در نهایت به کسانی که این موارد را در تصمیم‌گیری در نظر دارند بشارت داده می‌شود. همچنین در آیه ۲۵۶ بقره می‌فرماید: «ایمان قلبی با اجبار حاصل نمی‌شود، بلکه با برهان، اخلاق و موعظه می‌توان در دل‌ها نفوذ کرد». لذا با اشاره به استفاده از استدلال، گفتگو و اخلاق نیکو، استفاده از اجبار را حتی در دعوت به اسلام، رد می‌کند. خداوند در این آیه به صراحت مخالفت خود را با گرایش اجباری کفار به دین اسلام نشان می‌دهد. با بررسی آیات ذکر شده می‌توان گفت نزد خداوند علاوه بر آن که اجماع از اهمیت برخوردار است؛ به امر گفتگو و استدلال و اقناع در اجماع میان امت نیز تأکید دارد.

مستندات سیره معصومین (ع)

علاوه بر مستندات قرآنی تأکید بر اجماع در بین مسلمانان، در سیره معصومین (ع) نیز مستندات و مصادیقی از اجماع را می‌مشاهده نمود؛ در ادامه به برخی مصادیق از سیره معصومین (ع) اشاره می‌گردد. هنگامی که پیامبر(ص) با مخالفان رسالت خود مواجه گردید، یاران خویش را تشویق کرد به جای استفاده از زور در برخورد با کفار، آنها را با دلیل و برهان مجاب کنند. پیامبر(ص) مأمور می‌شود انسان‌ها را از طریق حکمت، موعظه و مجادله دعوت به دین کند (طباطبایی، ۱۳۹۴ق: ۵۳۳-۶). می‌توان پیمان نامه مدینه را به‌عنوان یک نمونه از رویکرد اسلامی در حل اختلاف تلقی کرد که بسیاری از میانجی‌گری‌های به‌کار رفته در آن در جهت حل اختلافات، امروزه هم کاربرد دارند (بیلدیریم، ۱۳۹۱: ۳). بر اساس روایات پیامبر(ص) با پیروان خود و غیر مسلمانان مشورت کرد. این پیمان نامه به گونه‌ای طراحی شده بود که آرا و منافع تمامی گروه‌هایی را که با هم درگیر بودند، شامل گردد و صلحی دائمی ایجاد نماید (شهیدی، ۱۳۸۵: ۶۶-۶۳). بدین ترتیب با تدبیر پیامبر(ص) با ایجاد اجماع بین ساکنان مدینه، آرامش و ثبات در آن‌جا حکم‌فرما گردید.

پیوند برادری بین مهاجر و انصار نیز یکی دیگر از اقدامات پیامبر(ص) به منظور ایجاد وحدت و جلوگیری از اختلاف بود. هنگامی که مهاجران و انصار در مدینه جمع شدند و ممکن بود اختلافات دیرینه برانگیخته شود؛ پیامبر(ص) جهت اتحاد دو گروه، میان آنان پیوند برادری بستند. چنان که «در روز تقسیم غنیمت‌های جنگی بنی نضیر پیامبر(ص) به انصار فرمود اگر مایلید مهاجران را در این غنیمت شریک کنید و اگر نه همه از آن شما باشد. در پاسخ به این رویه پیامبر(ص) انصار گفتند ما نه تنها غنیمت‌ها را یک جا به برادران مهاجر خود می‌بخشیم بلکه در مال‌های خود شریک می‌کنیم» (شهیدی، ۱۳۸۵: ۵۶-۵۵). بدین ترتیب پیامبر(ص) مسأله‌ای که ممکن بود منجر به تهدید و اختلاف امت اسلامی گردد؛ با گفتگو و مشورت اقدام به اجماع نموده و آن را به فرصتی در جهت انسجام امت اسلامی تبدیل نمودند. همچنین در غزوه احد پیامبر(ص) در مورد شیوه نبرد با دشمن با یاران خود به مشورت پرداخته و پس از اجماع نظر آنان اقدام به مقابله با مشرکان می‌نمایند (طبری، ج ۳، ۱۳۵۲: ۱۴۹-۱۴۸).

همچنین حضرت علی(ع) پذیرش خلافت مسلمانان را به رأی و اجماع نظر مسلمانان مهاجر و انصار وابسته می‌نماید. پس از کشته شدن عثمان، مردم جهت بیعت نزد حضرت علی(ع) می‌آیند اما ایشان ابتدا امتناع نموده و هنگامی که تصمیم به پذیرش می‌گیرند؛ می‌خواهند امر بیعت در مسجد انجام پذیرد تا مورد رضای مسلمانان باشد. ایشان پس از گفتگو و رضایت مردم خلافت را می‌پذیرند (طبری، ج ۶، ۱۳۵۲: ۱۰۱-۹۸).

نظریه شوراکراسی اسلامی

از نظر توفیق محمدالشاوی اجماع آغاز و پایه شورا است و در واقع اجماع را یکی از اشکال شورا به حساب می‌آورد (الشاوی، ۱۴۱۳: ۸۰). می‌توان گفت نظریه شوراکراسی اسلامی بر اساس آیات و سیره معصومین(ع) شکل گرفته؛ که به اجماع توجه و تأکید دارد. این نظریه در مرحله اول بر دست‌یابی اجماع در فرایند تصمیم‌گیری شورایی تأکید دارد. همچنین از ضرورت جایگزینی اجماع به جای رأی اکثریت سخن گفته، دست‌یابی اجماع را از طریق فراهم ساختن زمینه‌های لازم برای گفتگو آراء و ارائه استدلال بر اولویت‌های خود دنبال می‌کنند. این نظریه، کسب اجماع و اتفاق نظر را معتبر دانسته، در صورتی که اجماع امکان‌پذیر نباشد، به رأی اکثریت توجه نشان می‌دهند (میراحمدی، ۱۳۸۷: ۱۸۱-۱۸۰).

این نظریه، اول: افراد شرکت‌کننده را در سطحی برابر در نظر می‌گیرند، به شکلی که هیچ یک بر دیگری تفوق نداشته باشد، دوم: بر ضرورت گفتگوی آزاد تأکید کرده، تا بدین طریق هم زمینه طرح اولویت‌های مختلف فراهم گردد و هم افراد شرکت‌کننده با افکار دیگران در فضایی مناسب آشنایی یابند. در این نظریه، معیار پذیرش نظریه‌ها و انتخاب نهایی یک نظریه راه، قدرت استدلال می‌دانند. می‌توان گفت در نظریه فوق غلبه گفتگو و استدلال مهمترین ملاک پذیرش یک رأی بوده و بر اساس آن تصمیم‌گیری نهایی صورت می‌گیرد (میراحمدی، ۱۳۸۷: ۱۸۱).

مبانی نظری اجماع‌سازی در غرب

دیدگاه‌ها بر ماس: اجماع از مهمترین آموزه‌های نظریه هابرماس به‌شمار می‌رود (لسناف، ۱۳۸۷: ۴۴۶)؛ وی در نظریه دموکراسی گفتگویی به اجماع اشاره و به بحث در این زمینه می‌پردازد. می‌توان گفت بر اساس نظریه دموکراسی گفتگویی هابرماس، دموکراسی‌های امروز با هدف رسیدن به اجماع، به منظور حل مشکلات و مسائل خود، به موضوع مشارکت همگانی بر اساس گفتگو، نیازمند هستند (عالم؛ پورپاشا، ۱۳۹۰: ۱۵۵). مدل دموکراسی گفتگویی هابرماس مبتنی بر عناصر زیر است:

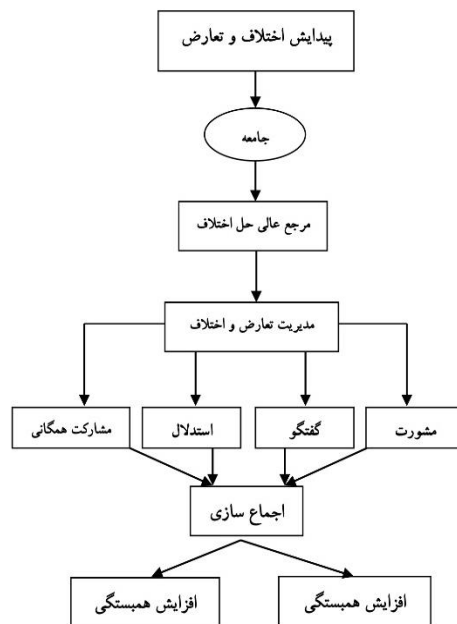
الف: مفهوم گفتگویی: اصطلاح گفتگویی، در ترکیب دموکراسی گفتگویی دلالت بر شیوه تصمیم‌گیری دارد. استدلال و گفتگو، کوششی جهت ترمیم توافق از هم پاشیده یا عدم توافق پیشین در جوامع امروزی است (مک کارتی، ۱۳۸۴: ۱۵). یافتن اصول عام هنجاری هدف گفتگو است؛ که افراد بدون توجه به جهان بینی، نژاد، جنسیت، سن و... آنها را مورد اعتبار بدانند (هابرماس، ۱۳۸۴: ۳۹۱). می‌توان نتیجه گرفت برای هابرماس دموکراسی پروژه‌ای است به منظور نهادینه کردن حقوق و وظایف استفاده از گفتگو و استدلال به منظور کسب اجماع و توافق است (Anastasiou, 1999: 386). هابرماس عمل عقلانی را به عقلانیت ارتباطی و هر دو را به توافق پیوند می‌دهد. از نظر هابرماس «رسیدن به توافق» «غایت ذاتی» گفتار بشر است (Habermas, 1984: 287-286).

ب: مفهوم کنش ارتباطی: هابرماس کنش ارتباطی را اقدامی به‌منظور دستیابی، حفظ و احیای اجماع در نظر گرفته است (عالم؛ پورپاشا، ۱۳۹۰: ۱۶۸). با توجه به این آموزه نظریه هابرماس، می‌توان گفت «کنش ارتباطی» چگونگی دستیابی تفاهم و توافق را آشکار ساخته و در واقع ابزار توافق و تفاهم است. هابرماس کنش ارتباطی را کنشی می‌داند که تمایل به دستیابی، حفظ و تجدید توافق دارد؛ ضمن این‌که گویندگان و شنوندگان را متعهد می‌نماید تا به ادعاهای یکدیگر در بیان اهداف فردی خود با دقت توجه نمایند. کنش ارتباطی قصد دارد تا اهداف و آرمان‌های شخصی را با درکی مشترک از اعتقادات و اهداف جمعی هماهنگ نماید (لیت، ۱۳۷۹: ۱۹۲). از نظر هابرماس «کارکردهای از نظر اجتماعی یکپارچه‌کننده و بیانگری که در گذشته بر عهده اعمال آیینی بود امروزه به عمل ارتباطی منتقل شده؛ اقتدار امور مقدس به تدریج با اقتدار توافق و اجماع جایگزین می‌شود (Habermas, 1987: 77). هابرماس این توانایی را تنها در زبان می‌بیند؛ که بین افراد، ضمن ایجاد اجماع، زور و سلطه را از میان برمی‌دارد (معینی علمداری، ۱۳۸۵: ۱۷۲).

همچنین هابرماس با تأکید بر عقلانیت مشورتی نهان در اجماع، از عقلانیت اکثریتی نهان در رأی اکثریت فاصله می‌گیرد (میراحمدی، ۱۳۸۷: ۱۸۰). بدین ترتیب بر اساس نظریه هابرماس علاوه بر این‌که دستیابی به اجماع نظر با کسب رأی اکثریت متفاوت است؛ گفتگو، مذاکره، مشورت، کنش ارتباطی، مشارکت همگانی نیز از ابزارهای اجماع‌سازی در جامعه به‌شمار می‌روند. بدین ترتیب مشاهده می‌شود بر اساس دیدگاه اسلام و نظریه پردازان غرب، گفتگو، استدلال، کنش ارتباطی و مشورت از ابزارهای دستیابی به اجماع در جامعه هستند.

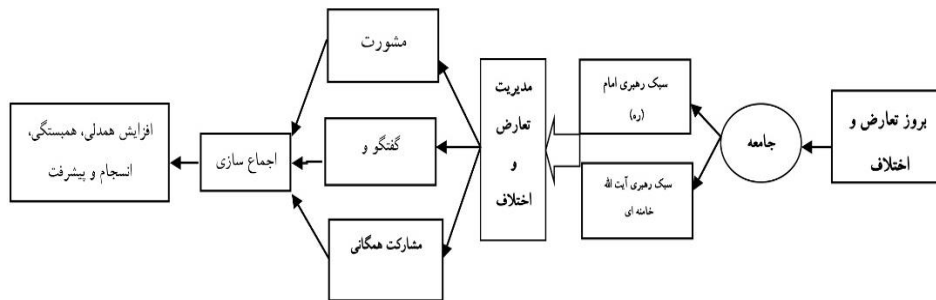
بر اساس شواهد ارائه شده در پژوهش حاضر ویژگی‌های اجماع و اجماع‌سازی بدین ترتیب است: ۱. اجماع یک اتفاق نظر کلان است؛ ۲. اجماع‌سازی یک روش حل اختلافات و تعارض‌ها در جهت تصمیم‌گیری‌های کلان است؛ ۳. روش‌های گفتگو، مذاکره، موعظه، مشورت و مشارکت همگانی از جمله راه‌های دستیابی به اجماع و به عبارتی اجماع‌سازی است؛ ۴. وجود یک مرجع عالی، به منظور حل تعارض‌ها و اختلاف نظرها جهت اجماع‌سازی میان نخبگان سیاسی، گروه‌ها، افراد و... بر اساس ویژگی‌های ذکر شده در پژوهش حاضر، می‌توان اجماع را چنین تعریف نمود: دستیابی به اتفاق نظر کلان در تصمیم‌گیری‌ها و مدیریت اختلافات و تعارض‌ها. همچنین روش‌هایی که نخبگان سیاسی حاکم در هنگام تصمیم‌گیری‌های کلان نظام جهت حل اختلاف‌ها و تعارض‌های میان گروه‌ها، افراد و ... در جهت دستیابی به اتفاق نظر کلان به کار می‌بندند را می‌توان اجماع‌سازی نامید.

روش‌های دستیابی به اجماع در فرآیند تصمیم‌گیری شامل مشورت، گفتگو و مشارکت همگانی است. همدلی، همبستگی و انسجام بیشتر نتیجه اجماع‌سازی در جامعه است. نکته قابل توجه آن که در پژوهش حاضر گفتگو رهنمودها، بیانات و سخنان ارشادی رهبر جامعه با گروه‌های مختلف را شامل می‌شود. در حالی که مشورت ضمن گفتگو و مذاکره نظر پیشنهادی گروه‌ها، شخصیت‌ها، احزاب و... دریافت شده و ممکن است بر اساس آن عمل گردد. اما در گفتگو گروه‌ها، احزاب و شخصیت‌ها بر اساس رهنمودها، توصیه‌ها و بیانات رهبر عمل می‌نمایند. بر اساس چارچوب مفهومی مدل مفهومی زیر برای پژوهش حاضر قابل ترسیم است.

نمودار ۱: مدل مفهومی اجماع سازی

به منظور پاسخ به سؤالات اجماع سازی در اندیشه سیاسی و سیره عملی امام خمینی(ره) و آیت الله خامنه ای چگونه است؟ پژوهش حاضر سعی دارد با بررسی چهارچوب مفهومی و مدل مفهومی برآمده از آن در چارچوب مدل زیر اجماع سازی در اندیشه سیاسی رهبران انقلاب اسلامی را بررسی نماید.

شکل ۱: مدل مفهومی اجماع سازی در سبک رهبری امام خمینی (ره) و آیت الله خامنه ای

ب- اجماع سازی در اندیشه سیاسی و سیره عملی امام خمینی(ره)

به منظور پاسخ به سؤال «اجماع سازی در اندیشه سیاسی و سیره عملی امام خمینی(ره) چگونه است؟» به بررسی اندیشه سیاسی و سیره عملی ایشان پرداخته می شود. اندیشه و سیره امام(ره) به عنوان بنیان گذار و رهبر جمهوری اسلامی ایران حائز اهمیت است. ایشان با گفتار و رفتار خود، نقش مهمی در اجماع سازی، در شرایط بحرانی سال های نخست پیروزی انقلاب تا زمان حیات خود ایفا نمودند.

مؤلفه های اجماع سازی در اندیشه سیاسی امام خمینی(ره)

بر اساس چهارچوب مفهومی برخی از روش های مهم اجماع سازی عبارتند از: مشورت، گفتگو و مشارکت برابر. با بررسی بیانات امام(ره) می توان اهمیت این روش ها را در اندیشه سیاسی ایشان درک نمود.

مشورت و نقش آن در اجماع سازی در اندیشه سیاسی امام خمینی(ره)

امام(ره) بارها در سخنان خود، علاوه بر آن که به ضرورت مشورت تأکید داشته، بکارگیری آن را در تصمیم گیری ها و در امور مختلف به مسئولان توصیه نموده؛ آن را رمز موفقیت می دانند. این امر را می توان ناشی از عمل به دستورات اسلام دانست (صحیفه امام، ج ۲۱: ۱۰، ج ۱۵: ۳۶۲ و ج ۱۲: ۷۹). به ویژه در توصیه هایی به مجلس و مجمع تشخیص مصلحت نظام، کار اصلی مجلس را مشورت می دانند (صحیفه امام، ج ۱۲: ۳۴۴ و ج ۲۰: ۴۶۴). اصل محوری در گفتمان امام(ره) که اختلاف نظر را به اتحاد می رساند؛ مشورت است (صحیفه امام، ج ۲۰: ۶۸ و ج ۱۸: ۴۱). چرا که بر اساس نص الهی امور جامعه اسلامی بر مدار مشورت است (افتخاری، ۱۳۸۴: ۲۸۳-۲۸۲). از نظر امام(ره) از ویژگی های حکومت مطلوب، مشورت با مردم در امر

حکومت است و حکومتی که از مشورت دور باشد، بنای آن بر استبداد است (جمشیدی، ۱۳۷۹: ۱۲۴). در چنین حکومتی اجماع مفهومی نداشته و مشروعیت آن نیز مورد سؤال خواهد بود.

چنان که ذکر شد؛ منظور از اجماع حذف اختلاف آراء نیست؛ امام(ره) نیز از طریق مشورت سعی در مدیریت اختلافها داشتند؛ نه حذف اختلاف نظرها، چنان که در سخنان خود ضمن تأکید بر تفاهم از طریق مشورت، به حفظ اختلاف آراء نیز توجه دارند. در اندیشه امام(ره)، حیاتی‌ترین جنبه‌های اصلاحات اجتماعی اتحاد و تفاهم به‌ویژه میان علما است که از طریق اصل مشورت می‌توان بدان دست یافت. ضمن این که اگر هوای نفس در کار نباشد نتیجه مشورت با حفظ اختلاف آراء به تفاهم منجر خواهد شد (مروی، ۱۳۸۶: ۸۱-۸۰). همچنین از بیانات امام(ره) می‌توان دریافت در نزد ایشان مشورت در تصمیم‌گیری‌ها، عمل به رأی اکثریت و رسیدن به اجماع نظر دارای اهمیت بوده است (صحیفه امام، ج ۲۰: ۴۶۴). لذا ایشان تلاش داشتند تا فرهنگ مشورت را در جهت رسیدن به تفاهم، وفاق و اجماع پی‌ریزی و پایدار نمایند.

ایشان با وجود قائل بودن به اداره حکومت توسط ولی فقیه، اداره کشور را با همیاری کارشناسان می‌دانند (صحیفه امام، ج ۲۰: ۶۶۶-۶۶۵) و امام(ره)، ۱۳۷۵: ۱۲۵). می‌توان گفت امام(ره) مشورت در امور مختلف سیاسی و اجتماعی را امری ضروری بر می‌شمردند (غفاری هسجین؛ علیزاده، ۱۳۹۱: ۴۱). چرا که این امر موجب اجماع، دوام و انسجام جامعه می‌گردد.

با توجه به سخنان و توصیه‌های امام(ره) به مشورت و تأکید ایشان به این امر به‌عنوان یک اصل اسلامی، می‌توان به اهمیت مشورت به‌عنوان یکی از روش‌های دست‌یابی به اجماع نظر جهت مدیریت اختلافها، رسیدن به تفاهم و وحدت در اندیشه سیاسی ایشان پی برد.

گفتگو، استدلال و تضارب آراء و نقش آن در اجماع‌سازی در اندیشه سیاسی امام خمینی(ره)
با توجه به سخنان امام(ره) می‌توان گفت: ایشان علاوه بر توجه به گفتگو، مسئولان را نیز به گفتگو در جهت دست‌یابی به تفاهم و همدلی توصیه نموده (صحیفه امام، ج ۱۳: ۱۰۵)؛ تلاش داشتند گروه‌های مختلف را به هم نزدیک و در بستر تعامل و همبستگی اجتماعی، گفتگوی مفید و سازنده را فراهم کنند (مصطفایی، ۱۳۹۰: ۹۱). همچنین تأکید داشتند نظرات اجتهادی- فقهی مختلف و مخالف آزادانه عرضه شود (صحیفه امام، ج ۲۱: ۱۷۷). چرا که تفاوت در آراء و افکار افراد طبیعی است، مهم این است که افراد در رسیدن به هدفی واحد با یکدیگر متحد شده و اختلافها را کنار بگذارند (صحیفه امام، ج ۲۱: ۴۷).

احترام به آرای صاحبان اندیشه از هر قوم و ملت از عناصر اندیشه امام(ره) است (ساعی، ۱۳۸۲: ۲۲۳). گفتگوهای صادقانه، تبادل آراء با جریان‌های مختلف و مخالف از روش‌هایی است که به‌منظور پرهیز از خود مطلق‌بینی در اندیشه سیاسی امام(ره) مورد توجه بود (غفاری هسجین؛ علیزاده، ۱۳۹۱: ۴۴). ایشان به آزادی بیان و انتقادپذیری طی گفتگو تأکید داشته و با مشخص نمودن شیوه گفتگوی سازنده (صحیفه امام، ج ۱۲: ۳۴۴ و ج ۲۰: ۴۵۱، ج ۱۷: ۱۲۴)؛ انتقاد سالم و سازنده را لازم، مفید و موجب رشد و تعالی دانسته‌اند (صحیفه

امام، ج ۱۹: ۱۵۳). این بیانات حاکی از اهمیت گفتگوی سازنده در جهت رسیدن به اجماع در اندیشه سیاسی ایشان است.

امام(ره) گفتگو را به عنوان ابزاری جهت دستیابی به تفاهم و اجماع توصیه می نمودند (صحیفه امام، ج ۱۳: ۱۰۵). از نظر ایشان برخورد آراء و افکار طی گفتگو موجب می شود؛ از نتایج بهتر، عمیق تر، تفاهم بیشتر و در نتیجه از پذیرش بیشتری برخوردار گردد. لذا وحدت در جامعه حاکم شده؛ ضمن این که عمل به تصمیم حاصل از اجماع پایداری و دوام بیشتری خواهد داشت (صحیفه امام، ج ۱۵: ۱۸۸). با توجه به سخنان امام(ره) می توان اهمیت و جایگاه گفتگو نزد ایشان را دریافت. ایشان گفتگو را همانند مشورت ابزاری جهت رسیدن به تفاهم، اجماع و اتحاد می دانستند. همچنین بر اساس اندیشه ایشان هر گفتگویی به اجماع، اتحاد و تفاهم منجر نمی شود؛ بلکه هنگامی گفتگو سازنده است که سالم، صادقانه و به دور از خود مطلق بینی باشد. بر این اساس مشاهده می شود در اندیشه سیاسی امام(ره) گفتگو روشی جهت رسیدن به اجماع سازی بوده، موجب همدلی در جامعه و مصون ماندن نظام از خطر می گردد. ضمن این که گفتگو از استبداد جلوگیری نموده؛ همچنین موجب می شود تصمیمات صحیح تری اتخاذ و منافع گروه های بیشتری از جامعه تأمین شود.

مشارکت آزاد و برابر (انتخابات) و نقش آن در اجماع سازی در اندیشه سیاسی امام خمینی(ره)

بیانات متعدد امام(ره) در رابطه با توجه به رأی مردم، بیانگر توجه ویژه به مشارکت سیاسی مردم در اندیشه سیاسی ایشان است. ابتدا باید گفت امام(ره) در قالب واژگان فقهی در مورد انتخابات سخن گفته و تخلف از حکم ملت را بر هیچ کس جایز ندانسته و تبعیت از رأی ملت را وظیفه دولت می دانند (صحیفه امام، ج ۱۴: ۱۶۵ و ، ج ۱۱: ۳۴ و ج ۲۱: ۱۴۲ و ج ۴: ۲۶۶). امام(ره) انتخابات را یک اصل اسلامی و آرای ملت را در همه امور حاکم دانسته؛ آن را از خصوصیات اسلام می دانند (صحیفه امام، ج ۱۴: ۱۰۹ و ۲۶۷) و احترام به آرای عمومی را به زمامداران توصیه می کنند (صحیفه امام، ج ۴: ۲۶۶). امام(ره) علاوه بر این که توجه به رأی مردم را به مسئولین توصیه می کنند؛ به طور متقابل در موارد متعدد مردم را به حضور در انتخابات مکلف کرده اند (صحیفه امام، ج ۲۱: ۴۲۰ ، ج ۱۸: ۲۸۶).

اهمیت مشارکت در دیدگاه ایشان چنان است که حیات اسلام و نظام اسلامی را وابسته به آن می دانند (صحیفه امام، ج ۱۹: ۳۲۹-۳۲۸). ضمن این که مشارکت کنندگان به گروه، جناح یا صنف خاصی منحصر نشده و اقلیت های مذهبی نیز از رأی برابر برخوردارند (صحیفه امام، ج ۱۸: ۴۰۳ و ج ۶: ۸۴). بدین ترتیب زمینه اجماع را فراهم می نمایند. اوج توجه ایشان به انتخابات از این جمله درک می شود: «میزان رأی ملت است» (صحیفه امام، ج ۷: ۱۲۶). لذا دو ویژگی مهم حکومت مطلوب مورد نظر ایشان تکیه بر رأی مردم و ابتدا بر قوانین اسلامی است (صحیفه امام، ج ۵: ۲۱۳). این نکته نشان دهنده آن است که رأی مردم و در نتیجه اجماع موجب پایداری و تداوم حکومت بوده و دارای اهمیت است.

امام(ره) در سخنان خود به اهمیت مشارکت مردم و اجماع آنها در ایجاد جمهوری اسلامی اشاره نموده (صحیفه امام، ج ۵: ۳۹۱ و ج ۴: ۳۳۴ و ۴۶۱)؛ مشارکت را به عنوان پشتوانه نظام تلقی می‌نمایند (صحیفه امام، ج ۴: ۲۴۸). در اندیشه امام(ره) مشارکت همانند مشورت یک اصل اسلامی شناخته شده و بر آن تأکید می‌شود. همچنین مشارکت مورد نظر ایشان محدود به گروه و قشر خاصی نیست؛ بلکه همه گروه‌ها، جناح‌ها، اقشار و اقلیت‌ها را در بر می‌گیرد. با توجه به توصیه‌ها و تأکیدات ایشان در این زمینه می‌توان دریافت ایشان در پی اجماع‌سازی کلان در سطوح مختلف جامعه بودند. در بیانات ایشان اهمیت به آرای مردم و اجماع آنها در ایجاد نظام جمهوری اسلامی به وضوح مشاهده می‌شود. امام(ره) به خوبی به نقش و اهمیت مشارکت مردم و در نهایت اجماع آنها در تأسیس، تداوم و پایداری نظام جمهوری اسلامی آگاهی داشتند.

مصادیق اجماع‌سازی در سیره عملی امام خمینی(ره)

در این بخش شواهدی از مشورت، گفتگو و انتخابات در اجماع‌سازی از سیره عملی امام(ره) در امور مختلف به طور خلاصه بیان می‌گردد.

مصادیق مشورت و نقش آن در اجماع‌سازی در سیره عملی امام خمینی(ره)

همان‌گونه که در بحث اندیشه سیاسی امام(ره)، مشورت را یک اصل اسلامی دانسته و به آن تأکید داشتند. در سیره سیاسی ایشان نیز اهتمام به امر مشورت در جهت اجماع‌سازی مشاهده می‌گردد.

اجماع‌سازی در امور سیاسی

تشکیل شورای انقلاب از اولین اقدامات امام(ره) در زمینه اجماع‌سازی از طریق مشورت است (نجاتی، ج ۲، ۱۳۷۷: ۲۸۹). امام(ره) جهت اقناع جریان‌های سیاسی انقلاب، اعضای شورا را تلفیقی از دو گرایش مذهبی و ملی-مذهبی‌های میانه‌رو قرار دادند (فوزی، ج ۱، ۱۳۸۷: ۱۶۱). انتخاب مهندس بازرگان به نخست‌وزیری نیز از اهتمام ایشان به امر مشورت در اجماع‌سازی حکایت دارد (بازرگان، ۱۳۶۰: ۳۳). امام(ره) بعد از موافقت اکثر اعضای شورا با آن موافقت نمودند (فوزی، ج ۱، ۱۳۸۷: ۱۷۶)، (صحیفه امام، ج ۲۱: ۳۳۱).

یکی از وظایف دولت موقت؛ تشکیل مجلس مؤسسان برای تدوین و تصویب قانون اساسی بود. «اما اعضای شورای انقلاب پیشنهاد مجلس محدودتری را مطرح نمودند» (هاشمی، ج ۱، ۱۳۷۴: ۲۸)؛ سرانجام، با تصویب اکثریت امام(ره) موافقت نمودند (فوزی، ج ۱، ۱۳۸۷: ۲۴۹-۲۴۸ و ۲۵۱). همچنین امام(ره) بر خلاف میل خود، با توجه به دلایل یاران، با ایجاد حزب جمهوری اسلامی موافقت نمودند (رحمانی، ۱۳۸۲: ۲۶-۲۵). می‌توان گفت امام(ره) نظرات مشورتی را در جهت اجماع پذیرفته و مورد حمایت قرار می‌دادند. ایشان تغییر مهندس موسوی را نیز مخالف دیدگاه‌های اکثر کارشناسان کشور می‌دانستند (درویشی سه تلانی، ۱۳۸۵: ۷۶۲)، (هاشمی، ۱۳۸۷: ۲۳). بدین ترتیب اجماع‌سازی به‌عنوان یکی از اصول مهم تصمیم‌گیری ایشان درک می‌گردد. همچنین امام(ره) از دلایل اصلی پذیرش قطعنامه را، گزارش‌های مسئولین بخش‌های مختلف می‌دانند (صحیفه امام، ج ۲۱: ۹۹-۹۱). ایشان مشورت‌هایی با شخصیت‌های مهم کشور در این

زمینه نموده و جهت جلوگیری از اختلاف اقداماتی انجام دادند (رسالت؛ روحانی، ۲۷ تیر ۱۳۷۵)، (هاشمی، ۱۳۹۰: ۱۸).

اجماع سازی در سایر امور

امام (ره) بعد از انقلاب اسلامی از طرح اصلاحات ارضی حمایت‌های جدی نمودند. برخی اجازه‌های ایشان به مجلس واکنش‌هایی ایجاد نمود؛ لذا موجب توقف اجرای برخی بندهای طرح گردید (فوزی، ج ۱، ۱۳۷۸: ۲۲۵). همچنین «شورای انقلاب فرهنگی» با فرمان امام (ره) تشکیل شد. ایشان این فرمان را از یک سو با در نظر گرفتن خواست و نظر شرعی ملت مسلمان صادر نموده؛ از سوی دیگر در انجام این امر مشورت افراد صاحب نظر و متعهد را نیز مورد توجه قرار دادند (صحیفه امام، ج ۱۲: ۴۳۲-۴۳۱). بعد از فتح خرمشهر نظر امام (ره) بر خاتمه جنگ و نظر مسئولین بر ادامه جنگ بود؛ در نهایت نظر مسئولین و خواست رزمندگان را می‌پذیرند (مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۷۵: ۱۲۵). همچنین امام (ره) موافق ورود به خاک عراق نبوده؛ اما نظر کارشناسان را پذیرفته و با شرایطی و بیان ملاحظاتی موافقت می‌کنند (غفاری هاشجین؛ علیزاده، ۱۳۹۰: ۱۶۷)، (هاشمی، ۱۳۸۰: ۱۶ و ۱۷).

مصادیق گفتگو، استدلال و نقش آن در اجماع سازی در سیره عملی امام خمینی (ره)

سخنرانی‌های متعدد امام (ره) به مناسبت‌های مختلف با مردم، نوعی گفتگو به منظور اجماع سازی به شمار می‌رود. در ادامه مصادیقی از سیره عملی ایشان ارائه می‌گردد.

اجماع سازی در امور سیاسی

در همه‌پرسی تصویب قانون اساسی، امام (ره) مردم را به شرکت در انتخابات تصویب قانون اساسی تشویق نموده و آن را حاصل نظر علما و کارشناسان اسلام می‌دانند (صحیفه امام، ج ۱۱: ۱۳۸ و ج ۱۱: ۱۷۵). همچنین امام (ره) در اختلاف میان بنی صدر و حزب جمهوری اسلامی، ضمن توصیه به کنار نهادن اختلافات (صحیفه امام، ج ۱۲)، تصمیم به حل اختلافات میان جناح‌های درگیر گرفته و حمایت بی‌مقدمه از یک جریان فکری نمی‌کنند (فوزی، ج ۱، ۱۳۸۷: ۳۳۸-۳۳۷)، (هاشمی، ۱۳۷۸: ۱۵۲-۵۳). هنگامی که سازمان مجاهدین خواهان ملاقات با ایشان و تشریح مواضع بودند (موسوی اردبیلی، ۱۳۶۴: ۶۵۴)؛ امام (ره) حاضر به ملاقات و تفاهم با آنها هستند (صحیفه امام، ج ۱۴: ۳۴۴-۳۴۲). ایشان در سخنان متعددی سعی در ایجاد تفاهم و همراهی سازمان را داشتند (آبراهامیان، ۱۳۷۷: ۲۲۳-۲۱۸). برخورد امام (ره) با ناآرامی‌های منطقه‌ای و ایجاد اجماع قابل توجه است. چنان که در پی تجمع برخی از بلوچ‌های تسنن زاهدان (کیهان، ۲۲ اسفند، ۱۳۵۷: ۷)، ایشان به آیت‌الله خامنه‌ای مأموریت دادند تا برای گفتگو با مردم به آن منطقه بروند (صحیفه امام، ج ۶: ۴۲۹). سرانجام رهبران دینی اهل سنت، اقدام علیه نظام را تحریم می‌کنند (کیهان، ۱۱ فروردین ۱۳۵۸: ۴). در پی درگیری در سندج نیز هیأتی به نمایندگی امام (ره) وارد کردستان شده و ضمن گفتگو با گروه‌های مختلف درگیر (نخعی؛ یکتا، ۱۳۸۷: ۳۸۷ و ۳۶۸)، در نهایت آتش بس برقرار می‌شود (آیندگان، ۱۳۵۸: ۲) و حزب دموکرات با امام (ره) دیدار و ایشان از آنها می‌خواهند تا وحدت کلمه را حفظ کنند (کیهان، ۱۳۵۸: ۳).

از آنجا که اعلام خبر پذیرش قطعنامه به صورت غیرمنتظره، رزمندگان و مردم را شگفت زده نمود (خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۲۸ تیر ۱۳۶۷: ۱۹-۱۷)؛ امام(ره)، در پیامی، با بیان علت پذیرش قطعنامه موجب التیام مردم به ویژه رزمندگان شدند (صحیفه امام، ج ۲۱: ۹۴-۹۲). همچنین پس از عزل آیت الله منتظری از قائم مقامی رهبری، واکنش بسیاری از مسئولان و نیروهای سیاسی همراه با ابهام بود. لذا امام(ره) در نامه‌ای به مسئولین مطالبی را بیان می‌کنند (صحیفه امام، ج ۲۱: ۳۳۱). ایشان به عنوان رهبر بسیج‌گر با گفتگو در مراحل مختلف و حساس دفاع مقدس اقدام به اجماع‌سازی در بین رزمندگان و نیروهای مسلح نمودند. از نظر ایشان یکپارچگی قشرهای مختلف عامل پیروزی است؛ لذا با بیانات خود به وحدت در بین نیروهای نظامی و پشت جبهه مبادرت نمودند (صحیفه امام، ج ۱۸: ۳۳۴ و ج ۲۱: ۵۲).

مصادیق مشارکت آزاد و برابر (انتخابات) و نقش آن در اجماع‌سازی در سیره عملی امام خمینی(ره)
امام(ره) تأکید بسیاری به امر انتخابات داشته و آن را یک اصل اسلامی می‌دانستند. اهمیت این امر در نزد ایشان را می‌توان از تأکید در برگزاری انتخابات گوناگون، از همان ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی درک نمود.

اجماع‌سازی در امور سیاسی

اولین انتخابات بعد از پیروزی انقلاب اسلامی رفراندوم تعیین نوع نظام سیاسی است. امام(ره) علی‌رغم آن که اعلام نمودند که به جمهوری اسلامی رأی می‌دهند و از مردم نیز همین درخواست را دارند؛ اما می‌افزایند: «کسانی که مخالف هستند آزادند اظهار مخالفت نمایند و آزادانه رأی خود را بدهند» (صحیفه امام، ج ۶: ۲۶۶-۲۶۵). در همه‌پرسی تصویب قانون اساسی نیز تأکید می‌کنند: «اینجانب در روز اخذ آراء رأی مثبت می‌دهم و... از هر قشری و در هر مسلکی هستند تقاضا می‌کنم که به این قانون سرنوشت‌ساز رأی مثبت بدهند» (صحیفه امام، ج ۱۱: ۱۳۸). به‌طور کلی در نظام جمهوری اسلامی، هشت نوع «انتخابات» برگزار شده است (نصری، ۱۳۹۰: ۹۴). این موارد بیانگر وجود تعدد و تنوع انتخابات در نظام جمهوری اسلامی ایران است. امام(ره) از ابتدا بر برگزاری انتخابات گوناگون تأکید بسیار داشتند. چنان که سه وظیفه از چهار وظیفه دولت موقت را، برگزاری انتخابات گوناگون قرار دادند (صحیفه امام، ج ۶: ۵۵-۵۴).

با توجه به سخنان و سیره عملی امام(ره) در زمینه اجماع‌سازی می‌توان گفت؛ امام(ره) به‌عنوان عالی‌ترین مرکز قدرت و مرجع اجماع، نه تنها در اندیشه سیاسی خود بر روش‌های مشورت، گفتگو و مشارکت جهت دستیابی به اجماع، تفاهم و اتحاد تأکید و توصیه بسیار نمودند. بلکه پس از انقلاب اسلامی در جهت تأسیس و تثبیت نظام جمهوری اسلامی ایران در سیره عملی خود نیز به این امور اهتمام داشتند. بدین ترتیب با اندیشه و عمل خود، سعی در الگوسازی و فرهنگ‌سازی در این زمینه برای سایر مسئولان و در جهت تعالی نظام اسلامی نمودند.

ج- اجماع سازی در اندیشه سیاسی و سیره عملی آیت الله خامنه‌ای

به منظور پاسخ به سؤال، اجماع سازی در اندیشه سیاسی و سیره عملی آیت الله خامنه‌ای چگونه است؟ به بررسی اندیشه سیاسی و سیره عملی آیت الله خامنه‌ای پرداخته می‌شود. توجه به اندیشه و سیره عملی آیت الله خامنه‌ای به عنوان جانشین امام (ره) و رهبر تثبیت و تحکیم کننده حاکمیت جمهوری اسلامی ایران در زمینه اجماع سازی حائز اهمیت است.

مؤلفه‌های اجماع سازی در اندیشه سیاسی آیت الله خامنه‌ای

بر اساس مبانی نظری برخی از روش های مهم اجماع سازی عبارتند از: مشورت، گفتگو و انتخابات. با بررسی بیانات آیت الله خامنه‌ای می‌توان اهمیت این روش ها را در اندیشه سیاسی ایشان، بر اساس مبانی اسلام درک نمود. ایشان نسبت به رعایت موارد ذکر شده تأکید و اهتمام دارند.

مشورت و نقش آن در اجماع سازی در اندیشه سیاسی آیت الله خامنه‌ای

آیت الله خامنه‌ای همانند امام (ره) به طور کلی به امر مشورت به عنوان یک دستور دینی تأکید نموده؛ مردم، مسئولین و مسلمانان را دعوت به رعایت این اصل اسلامی در امور مختلف می‌نماید (بیانات، ۹۷/۳/۱۳، ۹۷/۳/۳۰، ۹۷/۵/۲۲، ۱۳۹۵/۴/۱۲، ۱۳۹۵/۵/۱۱، ۱۳۸۴/۴/۸، ۱۳۷۱/۳/۷، ۱۳۷۸/۳/۲۶، ۱۳۷۸/۳/۴، ۱۳۶۸/۶/۲۰، ۱۳۹۴/۱۲/۵، ۱۳۹۳/۴/۱، ۱۳۸۴/۳/۳، ۱۳۸۰/۸/۸، ۱۳۸۴/۳/۸، ۱۳۹۶/۲/۱۰، ۱۳۹۴/۲/۱۷، ۱۳۹۲/۲/۲۵، ۱۳۸۴/۷/۲۹، ۱۳۷۱/۳/۷، ۱۳۹۱/۵/۱۶، ۱۳۷۸/۳/۴، ۱۳۹۱/۷/۲۵، ۱۳۸۶/۲/۱۶، ۱۳۹۵/۵/۳۱). آیت الله خامنه‌ای، مشورت را یکی از رموز پیشرفت سریع و بی سابقه مسلمین در آغاز تاریخ اسلام دانسته و عدم مشورت را عامل گمراهی انسان می‌داند (بیانات، ۱۳۷۸/۳/۲۵ و ۱۳۷۳/۱۱/۱۴). ایشان با اشاره به مردم سالاری دینی در مکتب امام (ره)، آن را برگرفته از متن دین و دستور خداوند به مشورت، می‌دانند (بیانات، ۸۳/۳/۱۴ و ۹۷/۴/۲۵). آیت الله خامنه‌ای شوراها را اسلامی شهر و روستا، را نشان دهنده توجه جمهوری اسلامی ایران به مجموعه متنوع فکرها، مشورت ها و دیدگاه ها در اداره کشور می‌داند (بیانات، ۱۳۹۰/۲/۱۰).

ایشان با توصیه به مشورت و نظرات گوناگون، توجه به رأی دیگران را موجب اجماع و وحدت بیشتر در جامعه و خودبرتربینی را مانع اجماع و پیشرفت جامعه می‌دانند (بیانات، ۱۳۶۹/۱/۳۰ و ۱۳۹۷/۶/۷). ایشان ضمن تحسین هم فکری در کشور می‌فرمایند: «با... بکارگیری عقل و تدبیر و مشورت و حفظ و تقویت وحدت موجود، راه پایداری، پیشرفت و افتخار را ادامه می‌دهیم» (بیانات، ۱۳۸۴/۱۲/۱۸). آیت الله خامنه‌ای، نتایج حاصل از مشورت را نتایج ارزشمند و با دوام می‌دانند؛ زیرا با خود اجماع و وفاق همگانی را همراه دارد (بیانات، ۱۳۸۹/۱/۲۸). از نظر ایشان «برای تحقق مجلسی که عقل اجتماعی و روح مشورت را در راه پیشرفت کشور و سامان بخشیدن به مصالح ملت و تعالی اسلامی به کار گیرد، جان های بسیاری فدا شده» (بیانات، ۱۳۸۷/۳/۷). آیت الله خامنه‌ای نیز همانند امام (ره) مشورت را یک اصل اسلامی دانسته، بر همین اساس به رعایت آن توصیه و تأکید دارند. در اندیشه ایشان علاوه بر اینکه مشورت به عنوان یکی از راه های

اجماع‌سازی عامل پیشرفت مسلمانان است؛ طرح مردم‌سالاری دینی نیز برگرفته از توجه به امر مشورت در اسلام است. از میان کلام ایشان می‌توان تأثیر مشورت را بر اجماع‌سازی، همدلی، تعالی کشور و نظام اسلامی را درک نمود.

گفتگو، استدلال و تضارب آراء و نقش آن در اجماع‌سازی در اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای
از نظر آیت‌الله خامنه‌ای اسلام اهل گفتگو و محاوره است؛ لذا مسئولان و مردم را، به گفتگو، مباحثه و اتفاق نظر، به شیوه عادلانه توصیه و تشویق می‌نمایند (بیانات، ۱۳۷۵/۳/۲، ۱۳۹۲/۱۲/۱۵، ۱۳۸۳/۷/۱۸، ۱۳۸۳/۶/۲۳، ۱۳۹۵/۱/۱۱، ۱۳۸۴/۳/۸، ۱۳۹۶/۳/۱۴، ۱۳۷۶/۱۰/۳، ۱۳۸۸/۵/۵، ۱۳۸۳/۱۲/۵). ایشان با اشاره به آیه «یستمعون القول فیتبعون احسنه» به بیان و شنیدن نظرات مختلف؛ بالا بردن روحیه‌ی تحمل حرف مخالف و عدم لجابت توصیه‌هایی می‌نمایند (بیانات، ۱۳۸۸/۴/۳). آیت‌الله خامنه‌ای با دعوت و توصیه رؤسای قوا و جناح‌ها به گفتگو، آن را راهی برای دریافت نقاط اشتراک در موارد اختلاف می‌داند (بیانات، ۱۳۹۷/۶/۷ و ۱۳۷۹/۷/۱۴ و ۱۳۸۷/۹/۵). ایشان نه تنها در مورد جریان‌های داخل کشور توصیه به گفتگو نموده؛ بلکه گفتگو و تعامل را عاملی ضروری و مؤثر در رفع ابهامات و دست‌یابی به تفاهم میان ملت‌ها و دولت‌ها می‌داند (بیانات، ۱۳۸۷/۷/۲۳).

ایشان آزادی «تفکر، قلم و بیان» را از اهداف اصلی انقلاب اسلامی می‌دانند و اعمال آن را بدون گفتگوی آزاد امکان‌پذیر نمی‌دانند (بیانات، ۱۳۸۱/۱۱/۱۶). از نظر ایشان حج باید مظهر اتحاد، تفاهم، گفتگو، مظهر همدلی مسلمانان با یکدیگر باشد (بیانات، ۱۳۸۹/۷/۱۷). آیت‌الله خامنه‌ای گفتگو را روشی برای یافتن مسیر درست و امری ضروری و طبیعی می‌داند. همچنین گفتگو را راهی برای حل اختلاف نه ایجاد اختلاف دانسته؛ و مانعی جهت اجماع و همبستگی در جامعه نمی‌شناسد (بیانات، ۱۳۶۹/۷/۱۶ و ۱۳۸۲/۵/۱۵، ۱۳۸۳/۳/۷، ۱۳۹۱/۹/۱). از نظر ایشان انتخابات عرصه‌ای برای گفتگوی گروه‌های مختلف با هر سلیقه‌ای است (بیانات، ۱۳۸۸/۵/۱۲).

هم‌چنین استدلال را از عوامل اصلی پیشرفت اسلام می‌دانند (بیانات، ۱۳۷۶/۱/۱). با بررسی اظهارات آیت‌الله خامنه‌ای، می‌توان دریافت اصل استراتژیک تقویت هم‌گرایی از محوری‌ترین اصول مورد تأکید ایشان است. تأکیدات ایشان در مورد لزوم حفظ انسجام و هم‌گرایی محدود به قشر خاصی نیست؛ لذا توده مردم، مسئولین نظام و فعالان سیاسی و قوای امنیتی - نظامی و... را شامل می‌شود (کرامتی، ۱۳۹۰: ۷۱). آیت‌الله خامنه‌ای، نیز همانند امام خمینی (ره) به گفتگو و ویژگی گفتگوی سالم و سازنده جهت اجماع‌سازی توجه و تأکید دارند. ایشان با تأکید بر اهمیت گفتگو در اسلام، آزادی بیان، تفکر و قلم را در زمینه گفتگو امری در جهت حل اختلافات و یافتن نقاط اشتراک در موارد اختلاف و رسیدن به تفاهم و اجماع می‌دانند.

مشارکت آزاد و برابر (انتخابات) و نقش آن در اجماع‌سازی در اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای
در اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای انتخابات از جایگاه مهمی برخوردار است. ایشان در سخنان خود برگزاری انتخابات از ابتدا در جمهوری اسلامی ایران را از افتخارات آن می‌دانند (بیانات، ۱۳۹۰/۲/۱۰). همچنین ضمن

دعوت گروه‌ها با سلايق مختلف به شرکت در انتخابات، توجه به اهميت مشارکت و همدلی مردم، به جنبه‌های مختلف مشارکت مردم و انتخابات از جمله: انتخابات عامل تحکيم پایه‌های انقلاب، پشتوانه نظام، تأمین‌کننده امنیت کشور، خنثی‌کننده تهدیدات دشمنان، مظهر مردم باوری، حق و وظیفه ملت، از ارکان مردم‌سالاری دینی، احساس وظیفه نسبت به آینده کشور و ناشی از آگاهی و بصیرت اشاره می‌نمایند (بیانات، ۱۳۷۷/۱۰/۱۸، ۱۳۷۸/۳/۱، ۱۳۷۲/۲/۱۵، ۱۳۹۱/۷/۲۴، ۱۳۹۲/۱/۱، ۱۳۹۲/۳/۱۴، ۱۳۸۵/۷/۱۸، ۱۳۹۰/۱۱/۱۴، ۱۳۹۰/۱/۱، ۱۳۸۴/۱/۱، ۱۳۷۹/۹/۱۹، ۱۳۹۱/۷/۲۲، ۱۳۸۴/۲/۱۱، ۱۳۸۸/۱/۱، ۱۳۸۸/۳/۲۹، ۱۳۹۴/۱۱/۱۹، ۱۳۶۸/۱/۱ و ۱۳۸۴/۳/۲۵ و ۱۳۷۰/۱۲/۴ و ۱۳۹۲/۱/۱ و ۱۳۸۴/۲/۱۷، ۱۳۸۸/۳/۱۴). ایشان با اشاره به زمینه گسترده‌ای که برای انتخاب انواع سلايق ایجاد شده؛ آن را از برکت مردم‌سالاری حقیقی موجود در نظام اسلامی، می‌دانند (بیانات، ۱۳۸۴/۳/۲۵).

به دلیل اهميت مشارکت آیت‌الله خامنه‌ای سال ۸۴ را «همبستگی ملی و مشارکت عمومی» نامیدند. ایشان ضمن توصیه به حفظ وحدت ملی، همکاری مردم و مسئولان را عاملی در جهت کمک به پیشرفت برنامه‌ها و پیشبرد اهداف والا می‌دانند. از نظر ایشان همه مردم کشور، یکسان حق دارند در انتخاب مدیریت کشور شریک باشند. ایشان اتحاد، مشارکت عمومی و اعتصام به ریسمان الهی را مهم‌ترین سلاح ملت ایران می‌دانند (بیانات، ۱۳۸۴/۱/۱ و ۱۳۷۴/۷/۲۵). ایشان مشارکت مردم را از اساسی‌ترین مسائل دانسته؛ آن را برای پیشرفت و صیانت کشور لازم می‌دانند؛ لذا توصیه به مشارکت حداکثری حقیقی دارند؛ زیرا کاهش مشارکت، مشروعیت نظام را زیر سؤال می‌برد (بیانات، ۱۳۸۴/۳/۵ و ۱۳۸۸/۳/۲۹). از نظر ایشان ضمن این‌که «ملت ما باید بیشتر از گذشته به اتحاد اهميت بدهند و تحمل کردن یکدیگر را یاد بگیرند» (بیانات، ۱۳۸۵/۸/۱۷)؛ مشارکت همگانی را یک سرمایه‌گذاری عظیم برای ملت دانسته که در سرنوشت مردم دارای اهميت است (بیانات، ۱۳۸۸/۱/۱).

با توجه به سخنان آیت‌الله خامنه‌ای اهميت مشارکت به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های اجماع‌سازی را می‌توان درک نمود. بر این اساس ایشان بر مشارکت حداکثری همه سلیقه‌ها تأکید دارند. همچنین از تأکید ایشان بر انتخاب و تحمل سلیقه‌های مختلف می‌توان تلاش ایشان جهت فرهنگ‌سازی اجماع در نظام را درک نمود.

مصادیق اجماع‌سازی در سیره عملی آیت‌الله خامنه‌ای

در ادامه پاسخ به سؤال سوم مقاله، به بررسی شواهدی از مشورت، گفتگو و انتخابات در اجماع‌سازی در سیره عملی آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته می‌شود.

مصادیق مشورت و نقش آن در اجماع‌سازی در سیره عملی آیت‌الله خامنه‌ای

آیت‌الله خامنه‌ای همانند امام(ره) مشورت را یک اصل اسلامی دانسته و به مشورت در تصمیم‌گیری‌ها تأکید و اهتمام دارند. در ادامه برخی شواهد اجماع‌سازی ایشان از طریق مشورت در امور مختلف بیان می‌گردد.

اجماع‌سازی در امور سیاسی

با نزاع بر سر تحقیق و تفحص از نهادهای تحت نظر رهبری، رئیس مجلس از آیت‌الله خامنه‌ای درخواست بلامانع بودن تحقیق و تفحص از نهادهای زیر نظر رهبری را نمود (کروبی، ۲۷ خرداد، ۱۳۸۰). آیت‌الله خامنه‌ای، ضمن موافقت، این امر را که بر عهده رهبری است به آن مجمع داده (بیانات، ۱۳۸۰/۰۳/۲۷) و مانع فتنه‌انگیزی افراد افراطی می‌گردد (کرامتی، ۱۳۹۰: ۸۰). همچنین سند چشم‌انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران بر اساس نظرات مشورتی به تصویب رسیده (رضایی، بی‌تا)؛ مذاکرات هسته‌ای نیز از مواردی است که آیت‌الله خامنه‌ای با قبول نظر مشورتی پذیرفته و بنا به خواست برخی مسئولان مذاکرات را قبول می‌نماید (بیانات، ۱۳۹۲/۱/۱، ۱۳۹۲/۴/۳۰، ۱۳۹۲/۸/۱۲ و ۱۳۹۲/۸/۱۲). ایشان یکی از شاخص‌های دولت اسلامی را تعامل و تبادل نظر نظام‌مند با نخبگان و صاحب‌نظران (حتی مخالف) معرفی می‌کنند (بیانات، ۱۳۸۷/۶/۲).

اجماع‌سازی در سایر امور

آیت‌الله خامنه‌ای در مرحله تدوین و بررسی الگوی ایرانی-اسلامی پیشرفت به مشورت با صاحب‌نظران حوزه‌های گوناگون پرداخته (بیانات، ۱۳۸۹/۹/۱۰) و مراکز علمی، نخبگان و صاحب‌نظران را به بررسی عمیق ابعاد مختلف سند تدوین‌شده و ارائه نظرات مشورتی فراخوانده و مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت را موظف به مشورت نموده‌اند (بیانات، ۱۳۹۷/۷/۲۲).

مصادیق گفتگو، استدلال و تضارب آراء و نقش آن در اجماع‌سازی در سیره عملی آیت‌الله خامنه‌ای
آیت‌الله خامنه‌ای به مناسبت‌های گوناگون ضمن گفتگو با شخصیت‌ها، مسئولین و گروه‌های مختلف اجماع‌سازی می‌نمایند. در ادامه شواهدی در این زمینه ارائه می‌گردد.

اجماع‌سازی در امور سیاسی

آیت‌الله خامنه‌ای جهت اجماع‌سازی با مسئولان نظام با احزاب، جناح‌های گوناگون گفتگو و آنان را دعوت به همدلی می‌نمایند. ایشان در دیدار با تمامی مسئولان با ذکر آیه‌ای از قرآن، نفس‌برگزاری دیدارهای مختلف را گفتگو، مذاکره و همدلی با یکدیگر می‌دانند (بیانات، ۱۳۶۸/۱۱/۹). هنگامی که دشمن درصدد ایجاد اختلاف بود؛ ایشان اهتمام بسیار در ایجاد همدلی بین جریان‌های سیاسی درون نظام نموده (کرامتی، ۱۳۹۰: ۷۱)؛ با توصیه به مسئولین جناحی به وحدت و هم‌گرایی، به گفتگو با آنان جهت حفظ وحدت و حل اختلافات پرداختند (بیانات، ۱۳۶۸/۳/۱۹). فعال شدن انگیزش‌های قومی و مذهبی نیز، کشور را به بحران نزدیک نمود (کرامتی، ۱۳۹۰: ۸۹)؛ آیت‌الله خامنه‌ای در این زمینه هشدار داده و به رعایت وحدت توصیه نمودند (بیانات، ۱۳۶۸/۴/۱۳، ۱۳۷۹/۴/۱۹).

اعلام بی‌طرفی ایران در جنگ اول خلیج فارس، موجب افزایش اختلافات جناحی و تزلزل وحدت نظام گردید. لذا آیت‌الله خامنه‌ای در سخنانی ضمن توصیه به حفظ وحدت و یک‌پارچگی به جناح‌ها نسبت به تفرقه هشدار داده (بیانات، ۱۳۶۹/۸/۱۳)؛ نمایندگان مجلس نیز، ضمن تقدیر از ایشان، اعلام همبستگی

نمودند (روزنامه جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۹/۱۱/۶). از تدابیر و نقش رهبری در بحران حوادث انتخابات سال ۱۳۸۸، پذیرش نامزدهای معترض و نمایندگان آنها برای گفتگو و جذب حداکثری، اجماع سازی و وحدت بود (بیانات، ۱۳۸۸/۱/۱، ۱۳۸۸/۳/۱۴، ۱۳۸۸/۳/۲۹، ۱۳۸۸/۳/۲۴، ۱۳۸۸/۳/۲۶).

در بحران انرژی هسته‌ای ایران، راه حل‌های مختلف دولت‌ها برای خروج از بحران، زمینه‌ساز اختلافاتی میان مسئولان شد. سخنان رهبری با محوریت حذف اختلافات و حمایت‌های ایشان مسیر مذاکرات را هموار نمود (بیانات، ۱۳۸۲/۸/۱۱). پس از انتخابات دوم خرداد ۱۳۷۶ نیز اختلاف‌هایی بین جناح‌های سیاسی، قوای سه‌گانه و... وجود داشت. آیت‌الله خامنه‌ای تدابیری جهت حل بحران و حفظ وحدت نظام در پیش گرفتند (کرامتی، ۱۳۹۰: ۲۶۹ و ۲۷۰)؛ از جمله توصیه‌های فراوانی بر پرهیز از اختلاف و حاکمیت وفاق بر جامعه به جناح‌های مختلف داشتند (بیانات، ۱۳۷۷/۶/۱۲، ۱۳۷۸/۷/۹). در موارد متعدد آیت‌الله خامنه‌ای با دخالت‌های صریح و گفتگو، بسیاری از منازعات و اختلافات قوای سه‌گانه را حل نموده‌اند (کرامتی، ۱۳۹۰: ۲۸۷-۲۸۶).

اجماع سازی در سایر امور

تأکید آیت‌الله خامنه‌ای به تشکیل جلسات پرسش و پاسخ، ارتباط مستمر با نخبگان علمی و دیدارها و گفتگوهای متعدد ایشان با دانشجویان و اساتید (کرامتی، ۱۳۹۰: ۱۷۴-۱۷۱ و ۲۸۳-۲۸۲) نشان‌دهنده توجه ایشان به اهمیت پیشرفت علمی همراه با اجماع و همدلی است. نمونه دیگر در این زمینه تقویت هم‌گرایی قوای مسلح است. زمزمه انحلال ارتش یا ادغام با سپاه، پس از قبول قطعنامه ۵۹۸ بار دیگر اختلاف بین این دو نیروی مؤثر را تشدید کرد. این مسئله می‌توانست در ایجاد اختلاف بین نیروهای انقلاب، نهادهای نظامی و برای نظام جمهوری اسلامی بسیار مخاطره‌آمیز باشد. لذا آیت‌الله خامنه‌ای، ضمن تأکید بر ابقا ارتش و سپاه به‌طور مستقل، خواستار تقویت روح تفاهم و همدلی و کنار گذاشتن بدبینی بین این دو نیروی نظامی شدند (بیانات، ۱۳۶۸/۴/۱۹).

مصادیق مشارکت آزاد و برابر (انتخابات) و نقش آن در اجماع سازی در سیره عملی آیت‌الله خامنه‌ای با بررسی سیره عملی سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای می‌توان گفت؛ انتخابات به‌عنوان یکی دیگر از راه‌های دستیابی به اجماع از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. در این بخش به شواهدی در این زمینه اشاره می‌شود.

اجماع سازی در امور سیاسی

دعوت آیت‌الله خامنه‌ای از همه گروه‌ها به شرکت در انتخابات قابل توجه است. یکی از موارد قابل ذکر انتخابات ریاست جمهوری نهم است. در انتخابات ریاست جمهوری نهم به منظور فرصت حضور همه سلائیق سیاسی در انتخابات، با حکم ایشان برخی کاندیداها به جریان انتخابات بازگشتند (۱۳۸۴/۳/۲). بدین ترتیب این اقدام موجب همدلی، اجماع و مانع تفرقه گردید. همچنین ابلاغ سیاست‌های کلی انتخابات به سران قوا نشان‌دهنده توجه و تأکید آیت‌الله خامنه‌ای به انتخابات و مشارکت آزاد است. «حق انتخاب آزادانه افراد...» در اصل ۱۵ این ابلاغ آمده است (احکام، ۱۳۹۵/۷/۲۴).

با توجه به اندیشه و سیره عملی آیت‌الله خامنه‌ای می‌توان گفت؛ ایشان با بر عهده گرفتن رهبری نظام، پس از امام خمینی(ره) به عنوان عالی‌ترین مرکز قدرت و مرجع اجماع‌سازی همانند امام خمینی(ره)، با توجه به مؤلفه‌هایی چون مشورت، گفتگو و مشارکت سعی در اجماع‌سازی و حل تعارض‌ها و مدیریت اختلاف‌ها دارند. ایشان نیز در دوران تثبیت و تحکیم نظام نه تنها در اندیشه سیاسی خود بر مؤلفه‌های مذکور تأکید دارند؛ در سیره عملی نیز به آن اهتمام ورزیده و بدین ترتیب ضمن الگوسازی سعی در فرهنگ‌سازی نیز در سطوح مختلف جامعه دارند.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر سعی نمود بر اساس مفاهیم و شواهد اجماع‌سازی در اسلام، اجماع‌سازی در اندیشه سیاسی امام خمینی(ره) و آیت‌الله خامنه‌ای را بررسی و مورد ارزیابی قرار دهد. لذا ابتدا به بیان چهارچوب مفهومی اجماع‌سازی در اسلام بر اساس آیات و سیره معصومین(ع) پرداخت. بر اساس نظرات مطرح شده گفتگو، مشورت و مشارکت به‌عنوان مؤلفه‌های اساسی اجماع‌سازی مشخص گردید. سپس مؤلفه‌های مذکور در اندیشه سیاسی امام(ره) و آیت‌الله خامنه‌ای بررسی گردید. با مطالعه سخنان و بیانات امام(ره) و آیت‌الله خامنه‌ای می‌توان دریافت؛ ایشان به مشورت، گفتگو، انتخابات به‌عنوان روش‌هایی جهت دستیابی به اجماع توصیه و تأکید داشته‌اند. همچنین با بررسی سیره عملی امام(ره) و آیت‌الله خامنه‌ای، شواهدی به‌منظور تأیید مدعای پژوهش حاضر ارائه گردید. می‌توان گفت ایشان در سیره عملی خود نیز به مشورت، گفتگو و استدلال و مشارکت جهت ایجاد اجماع در امور مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، علمی و نظامی در میان اقشار و گروه‌های گوناگون جامعه اهتمام داشته‌اند.

با بررسی و مقایسه اجماع‌سازی در اندیشه سیاسی و سیره عملی امام خمینی(ره) و آیت‌الله خامنه‌ای علاوه بر توجه به مشورت، گفتگو و مشارکت موارد مشابه دیگری نیز در سبک رهبری ایشان قابل درک است. سبک رهبری اسلامی، به دلیل تأکید بر آموزه‌های اسلام در بهره‌گیری از مؤلفه‌های اجماع‌سازی، تأکید بر وحدت و همدلی در نتیجه اجماع‌سازی، توجه به الگوسازی به‌منظور ادامه مسیر انقلاب و تعالی نظام اسلامی، اقدام به فرهنگ‌سازی اجماع در سطوح مختلف جامعه، را می‌توان به‌عنوان ویژگی‌های مشابه اجماع‌سازی در سبک رهبری امام خمینی(ره) و آیت‌الله خامنه‌ای برشمرد.

از جمله نوآوری پژوهش حاضر علاوه بر مقایسه اجماع‌سازی در سبک رهبری امام خمینی(ره) و آیت‌الله خامنه‌ای و بیان ویژگی‌های مشابه اجماع‌سازی در سبک رهبری ایشان، می‌توان به این نکته اشاره نمود که؛ پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، پس از آن که برای نخستین بار روحانیت شیعه قدرت سیاسی را به‌دست گرفت؛ سبک رهبری اسلامی توسط امام خمینی(ره) با عنوان رهبری ولایی (ولایت فقیه) ابداع و در نظام جمهوری اسلامی ایران اعمال شد. پس از رحلت امام خمینی(ره) نیز، این سبک رهبری در طول رهبری امام خمینی(ره) توسط آیت‌الله خامنه‌ای بسط و گسترش یافته است. بدین ترتیب پس از دوره‌های

طولانی تجربه ایرانیان از حاکمیت سبک رهبری اقتدارگرایی، این امر سرآغازی بر کسب تجربه جدید از سبک رهبری و شیوه تصمیم‌گیری شد.

با مطالعه تجربه تاریخ ایران می‌توان دریافت؛ تاکنون در دوره‌های مختلف فارغ از تنوع سبک‌های اقتدارگرایی، سبک رهبری دیگری بر ایران حاکم نبوده است. بر این اساس تا پیش از انقلاب اسلامی، تغییر حکومت‌های مختلف در ایران انتقال از یک نظام اقتدارگرا به نظام اقتدارگرایی دیگری بود. این اقتدارگرایی در راستای منافع پادشاه، افراد، جریان‌ها، احزاب و گروه‌های خاص بوده است. اما با پیروزی انقلاب اسلامی، نظامی مبتنی بر آموزه‌های اسلام و تأکید بر نقش مردم حاکم گردیده است. در این نظام که بر اساس سبک رهبری اسلامی، به‌طور خاص با حاکمیت سبک رهبری ولایی است؛ نقش و نظر مردم از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

می‌توان گفت با وجود ریشه‌دار بودن فرهنگ اقتدارگرایی در ایران، پس از پیروزی انقلاب اسلامی امام(ره) در دوران تأسیس و تثبیت نظام جمهوری اسلامی و آیت‌الله خامنه‌ای در دوران تثبیت و تحکیم نظام جمهوری اسلامی بر اساس آموزه‌های اسلامی سعی در اصلاح این فرهنگ داشته و به اجماع‌سازی مبادرت نموده‌اند. این امر از آن‌جا حائز اهمیت است که اصلاح فرهنگ اقتدارگرایی به اجماع‌سازی از سوی عالی‌ترین مرکز قدرت صورت می‌گیرد. درحالی‌که عالی‌ترین مرکز قدرت در حاکمیت‌های سیاسی قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، میل به اقتدارگرایی داشتند. امام(ره) و آیت‌الله خامنه‌ای اهمیت اجماع را در حاکم شدن وحدت در جامعه اسلامی درک نموده؛ وحدت ناشی از اجماع را لازمه دستیابی جامعه به آرمان‌ها و ارزش‌ها می‌دانند. بنابراین هر زمان وحدت نظام اسلامی مورد تهدید قرار می‌گیرد؛ امام(ره) و آیت‌الله خامنه‌ای با رهنمودها و ارشادات خود اقدام به اجماع در میان اقشار مختلف نموده و مردم را به حفظ اجماع و وفاق در جهت دستیابی به آرمان‌ها و اهداف و جلوگیری از اختلاف دعوت می‌نمایند. به‌طورکلی می‌توان گفت اگر تصمیم‌گیری در امور اساسی و مهم نظام، با اجماع‌سازی همراه نبود؛ چه بسا تأسیس نظام جمهوری اسلامی، تثبیت و دوام آن نیز صورت نمی‌گرفت. نکته آخر آن‌که در بیان شواهد از سیره عملی امام(ره) و آیت‌الله خامنه‌ای مواردی به‌صورت نمونه و به‌صورت خلاصه در تأیید مدعای پژوهش حاضر ارائه شده است.

References

- Quran.
- Alam, A & PorPasha Kasin, A. (1390). "Habermas's Dialogic Democracy: The Relationship or Ratio of Factors". *Politics Journal of the Faculty of Law and Political Science*. Volume 41. Number 1. Spring. PP 153-170.
- Anastasiou, H. (1999). *The Communication imperative in an era or Globalization: Beyondconflict - Cnditioned Communication*. GMJ, Mediterranean Edition 2(1) Angel.
- R. Oquendo, (2002) *Deliberative Democracy in Habermas and ivino*, Oxford Journal of legal studies.
- Ashavi, T. M. (1992). *Consulting and Council Jurisprudence*. Ghahereh, Darolvafa Press.
- Bahramei, M. (1382). "Law Sources in Quran". *Quarterly Journal of Quran Researches*, (34): 46-71.
- Bashirieh, H. (1383). "An Introduction to the Sociology of Consensus and Consensu". *Naghed*. June-August. 1 year. Number 3.PP 67-84.
- Bazarghan, M. (1360). *Revolution Council and Temporary Government*. Tehran, Nehzate Azadi Press.
- Darvishi Setalani, F. (1385). *Way of Life of Imam Khomeini in Department of Internal Affairs (1357-1368)*. Tehran Orouj Press.
- Eftekhari, A. (1384). *Expediency and politics: an Islamic approach*. Tehran, Imam Sadegh Press.
- Fozi, y. (1378). *Social & Poitical Changes after Islamic Revolution in Iran*. Tehran, Orouj Press.
- Ghafari Hashjin, Z & Alizadeh Saylab. Gh. (1390). *Counsel in the Thought and Way of Life of Imam Khomeini*. Shahed Univesity. Tehran.
- Ghafari Hashjin, Z & Alizadeh Saylab. Gh. (1391). "Counsel Source in the Thought of Imam Khomeini; by emphasis in Quran and Way of Life of Imams". *Quarterly Journal Majles & Rahbord*, (69): 33-54
- Habermas, J. (1384). *Theory of Communication Action*. Translated by Kamal Poladi. Tehran: Iran newspaper.
- Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action, vol. 1: Reason and the Rationalization of Society*, tr. T. MaCarthy (Heinemann, London).
- Habermas, J. (1987). *The Theory of communicative Action, vol. 2: Lifeworld and System*, tr. T. MacCarthy (polity Press, Cambridge, 1987).
- Hashemi Rafsanjani, A. (1378). *Passing of Crisis, Hashemi Rafsanjani Memories of 1360*. Tehran, Nashremaaref Press.
- Hashemi Rafsanjani, A. (1380). *After of Crisis, Hashemi Rafsanjani Memories of 1361*. Tehran, Nashremaaref Press.
- Hashemi Rafsanjani, A. (1387). *Hope and Worry, Hashemi Rafsanjani Memories of 1364*. Tehran, Nashremaaref Press.
- Hashemi Rafsanjani, A. (1390). *End of Defense Beginning of the Building, Hashemi Rafsanjani Memories of 1367*. Tehran, Nashremaaref Press.
- Hashemi, M. (1374). *Droit constitutionnel Iranien*. Tehran, Shahid Beheshti University.

- Jamshidi, M. (1378). “Characteristics of Good Governance from Imam Khomeini's Perspective”. Islamic State. 4 year. 4. Winter. PP 171-205.
- Keramati, M. T. (1390). The Role of the Leader in Crises Management. Tehran, Kayhan Press.
- Khomeini, R. . (1375). Velayat Faqih. Tehran, Orouj Press.
- Khomeini, R. (1369). Sahife Noor. Tehran, Orouj Press.
- Lesnaf, M.L. (1387). Twentieth-century political philosophers. Translated by Khashayar Deyimi. Tehran: Kochak.
- Lite, M. (1379). “Jurgen Habermas and Advisory Democracy”. Translated by Mehdi Barat Ali Pour. Name Mofid. 24. Winter.
- Marvi, A. (1386). “Reforms in the Thought of Imam Khomeini”. Quarterly Journal Hozor, (63).
- Mirahmadi, M. (1387). Islam and Advisory Democracy. Tehran, nei Press.
- Moeini Alamdari, J. (1385). The methodology of new theories in politics. Tehran. Tehran University.
- Mosavi Ardebili, A. (1364). 14 Esfand 59 Riot, Rise and Fall Antirevolution. Tehran, Nejat Press.
- Mostafaei, A. (1390). The status of dialogue and interaction in the creation of social solidarity with attitude toward the theoretical and Way of Life of Imam Khomeini. Tehran, Avaye nor Press.
- Nakhaei, H. & Yekta, H. (1387). Rise New System. Tehran, defamoghaddas Press.
- Nasri, M. (1378). Iran; Yesterday, today, tomorrow (Analytical of the Islamic Revolution of Iran). Qom, Nashremaaref Press.
- Nejati, Gh. (1377). Bazargan Memories: Sixty years of service and opposition. Tehran Rasa Press.
- Rahmani, Gh. (1382). Openly with Hashemi Rafsanjani. Tehran, Maref Enghlab Press.
- Razi, F. (1992). Islamic law Interpretation and construction. Bairot, Maktabate alasrieh.
- Saei, M. H. (1382). “Take a Look in Imam Khomeini’s Philosophies”. Quarterly Journal Hozor, (44).
- Sariolghalam, M. (1390). Rationality and Iran’s National Development. Tehran: Farzan rooz.
- Shahidi, S. J. (1385). Analytical History of Islam. Tehran, Markaz Nashre Daneshghahi Press.
- Tabari. M. (1352). Tarikh al rusul wa'lmuuk; the history of al Tabari. Translated by Payandeh, A.
- Tabatabai, S. M. (1394). Almizan in Qur'an hermeneutics. Bayrot, Aelami.
- The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Work, (1375). Sayyid AhmadKhomeini Memories. Tehran, Orouj Press.
- Torabi, Y. (1391). The Consensus of Political Elite and Development in The Islamic Republic of Iran. Tehran: Imam Sadegh University.
- Tusi, M. (1409). Atebyan in Qur'an hermeneutics. Mashhad, Islamic Research foundation.

-
- Yeldirim, y. (1391). "Madineh Agreement, Historical Sample in the filde of Conflict Solved". Translated by Bakhtiyari, Sh. & Nazarzadeh, Z. Quarterly Journal Islam History, 13 (1).
 - (1367). Islamic Republic News Agency. Special Reports. No 121. Tir 28.
 - (1385). Ayandeghan Newspape. 16 Farvardin. P 2.
 - (1357). Kayhan Newspaper, Esfand 1357 & 1358 Farvardin.
 - (1375). Resalat Newspaper, Tir 27.